

Wat kunnen archieven ons leren over 'de Nederlander'?

LOTTE JENSEN

Bestaat er zoiets als een Nederlandse identiteit, en zo ja, waaruit bestaat die dan? Het is een vraag die vooral politici in verkiezingstijd lijkt bezig te houden. Volgens sommigen moet de Nederlandse identiteit tegen bedreigingen van buitenaf beschermd worden, terwijl anderen benadrukken dat het om een fantoom gaat, bedoeld

wikkeling van een Nederlandse identiteit?

Eenduidige antwoorden op deze vragen zijn er niet, maar staatkundige documenten bieden wel enig houvast. De archieven herbergen belangrijke teksten die de verschillende fases in de geboorte van de Nederlandse staat markeren, zoals de *Unie van Utrecht* (1579) en de *Plakkaat van Verlatinge* (1581). Deze

Met name in tijden van oorlog zien we een intensivering van vaderlandslievende gevoelens

om kiezers angst in te boezemen. Fantoom of niet, nationale identiteitsvorming is een onderwerp dat ons allemaal raakt, al was het maar omdat we dagelijks met het thema in de media worden geconfronteerd.

Geen wonder dat ook wetenschappers zich intensief met de studie van nationale identiteitsvorming bezighouden. Behalve politicologen, mediawetenschappers, sociologen en juristen doen ook historici onderzoek naar dit fenomeen, want hoe oud zijn nationale identiteiten eigenlijk precies? En als we ons toespitsen op Nederland: sinds wanneer voelen we ons Nederlander en wat kunnen de archieven ons leren over de ont-

teksten staan ook wel bekend als de *founding documents* ofwel 'geboortepapieren' van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Van belang zijn verder het verdrag van de *Vrede van Münster* (1648), waarmee de Republiek officieel als soevereine staat erkend werd, en de *Staatsregeling voor het Bataafsche volk* (1798). In het laatstgenoemde document werden enkele belangrijke principes van het moderne Nederland vastgelegd, zoals de eenheidsstaat, de volksregering bij vertegenwoordiging en de scheiding van kerk en staat. Daarmee is echter nog niet de vraag beantwoord vanaf wanneer bewoners van de Republiek (later: Nederland) zich met

hun land gingen identificeren en op welke eigenschappen zij zich lieten voorstaan. Daarvoor moeten we ons op andere bronnen verlaten, zoals pamfletten, preken, liederen, geschiedkundige werken, prenten, reisverslagen, brieven, toneelstukken, gedichten en verhandelingen.

Met name in tijden van oorlog zien we een intensivering van vaderlandslievende gevoelens. Het wij-gevoel werd altijd gedefinieerd in relatie tot een vijandige 'zij', bijvoorbeeld de Spanjaarden, Fransen, Engelsen of Turken. In 1648 maakte de Amsterdamse dichter Geeraert Brandt jr. de Spanjaarden zwart om vervolgens de Nederlandse heldedaden tijdens de Tachtigjarige Oorlog te bejubelen: 'Neederlanden/ Ik zie de wonderen van uw Staat, en staar oog op/ De kleene plek, het punt, waar teegens 't grootste rijk/ Te kleen viel'. Ofwel: waar een klein land groot in kan zijn. Het zou een gemeenplaats worden in het zelfbeeld dat Nederlandse auteurs naar buiten brachten: steeds weer benadrukten ze het gegeven dat hun land in staat was grootmachten te verslaan.

Minstens zo veelzeggend zijn de vele vredesgeschriften die in de loop der tijd zijn verschenen. In dergelijke teksten wemelt het van de nationale clichés en stereotypen. Precies dat gegeven maakt dit genre zo geschikt om patronen bloot te leggen. Terugkerende elementen in het vertoog over de Nederlandse identiteit waren de handelsgeest, de terugkeer van een Gouden Eeuw en het idee dat de Nederlanders het uitverkoren volk van God waren. Ook de Oranjeprinsen vormden een belangrijk bindend element, al lieten staatsgezinde auteurs hen steevast buiten beschouwing. En dan waren

1. Bernard Picart, leeuw met zwaard en bundel met zeven pijlen als symbool voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. (Rijksmuseum Amsterdam)

2. Hendrik Numan, De Nederlandse leeuw, 1746-1748 (Rijksmuseum Amsterdam)

er nog de koeien, kaas, melk en boter die de welvaart representeerden en aan het geheel een typisch Nederlandse kleur verschaften.

De cultivering van het nationale verleden speelde daarbij een cruciale rol. Een gedeeld verleden waarin periodes van onderdrukking en bevrijding elkaar afwisselden, verhoogde het vaderlandse bewustzijn en daarmee het gevoel van onderlinge verbondenheid. In 1748, toen de Vrede van Aken werd gesloten, werd bijvoorbeeld uitgebreid stilgestaan bij het gegeven dat honderd jaar eerder de soevereiniteit van de natie tot stand was gekomen. Een van de vele gelegenhedsdichters, Jacob Hulk, schreef: 'Op, Batavieren, op! klapt juichende in de handen/ Vervult met feestgeluid de lucht der Nederlanden/ Des vyands schande, uw roem, verëeuwigt dezen dag;/ 't Is 't heilryk Eeuwgety' van 't Munstersch vreêverdrag!'

Dergelijke bronnen laten zien dat burgers al in de vroegmoderne tijd de sterke behoefte voelden hun verbondenheid met de natie te uiten en dat er een reservoir aan beelden bestond waaruit zij konden putten. Tegelijkertijd maakt historisch onderzoek duidelijk dat de nationale identiteit aan sterke veranderingen onderhevig was. Het was niet alleen maar pais en vree, maar het proces van identificatie met de jonge staat ging gepaard met hevige twisten, waarbij groepen elkaar over en weer uitsloten. De angst voor escalatie van de conflicten was

dan ook voortdurend aanwezig. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de waarschuwende woorden die eveneens in het vredesjaar 1748 klonken: 'Door Tweedragt is uw Staat van tyd tot tyd vervallen/ Door my, door Eendragt kan alleen een Land bestaan'. Voor de een hoorden de katholieken erbij, voor de ander niet. Voor de een symboliseerde de stadhouder het heil van de natie, terwijl de ander de Oranjes als het gif van de ware vrijheid beschouwde.

Anno 2017 is een van de meest gehoorde klachten dat de heftige discussies omtrent de Nederlandse identiteit tot polarisatie in de samenleving kunnen leiden. Ter relativering: ook dat patroon is al eeuwenoud.

Lotte Jensen is universitair hoofddocent historische Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Ze publiceert op het terrein van de Nederlandse geschiedenis en letterkunde. Recent verschenen van haar *Verzet tegen Napoleon* (2013), *The Roots of Nationalism. National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815* (2016) en *Vieren van vrede. Het ontstaan van de Nederlandse identiteit, 1648-1815* (2016). Ze is tevens vicevoorzitter van De Jonge Akademie (KNAW).